

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA SOVYET RUSYA ANADOLU'YA NASIL BAKIYORDU?

17 Ağustos 2024

Yıldırım Koç

Bu yazılar biraz uzun oluyor; ancak Kurtuluş Savaşı yıllarını doğru anlayabilmek için yararlı olabileceğini düşünüyorum.

Eğer dünya tarihinde çok önemli bir yeri olan Rus Devrimi'ni ve sonuçlarını nesnel bir yaklaşımla ele almıyor, bu büyük devrimin her politikası ve adımının onaylanması gerektiğini düşünüyorsanız, Anadolu'da verilen Kurtuluş Savaşı ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkileri anlayamaz ve açıklayamazsınız. Ayrıca, emperyalizme karşı olduğu kadar, Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya müdahale ve Kurtuluş Savaşı'nı kendi çıkarları doğrultusunda kullanma girişimlerine de karşı duran milliyetçi ve bağımsızlıkçı bir mücadeleye ve önderlerine karşı haksızlık yaparsınız.

Sovyet Rusya, her devlet gibi, 1919-1922 döneminde, dönem dönem farklı ve bazen birbirinin zıttı politikalar uygulayarak, varlığını sürdürmeye çalıştı. Savaş komünizmi uygulamasından yeni ekonomi politikasına (NEP) geçiş neyse, Anadolu'daki mücadeleye yaklaşımlar da aynı şekilde önemli değişimler gösterdi. Sovyet Rusya'ya bağlananlar için de Sovyet Rusya'nın ve ardından Sovyetler Birliği'nin attığı her adım haklıydı, doğrudu. Hele bu kişiler kulaktan dolma bilgiyle hareket ediyorsa, bu tavır daha da güçlüdür.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Kurtuluş Savaşı ile Sovyet Rusya arasında 1919-1922 dönemindeki ilişkiler, her iki tarafından gücündeki değişikliklere ve karşı tarafa ilişkin değerlendirmelerine bağlı olarak önemli değişiklikler geçirdi.

Sovyet Rusya'nın Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Kurtuluş Savaşı'na ilişkin tavrı birkaç dönemde incelenebilir.

İlk dönem, Sovyet Rusya ile ilk ilişkilerin kurulmasından Birinci İnönü Zaferi (6-11 Ocak 1921) ve İkinci İnönü Zaferi'ne (23 Mart-1 Nisan 1921) kadarki dönemdir.

İkinci dönem, Sakarya Zaferine (22 Ağustos-13 Eylül 1921) kadarki 6 aylık süredir.

Üçüncü dönem, Sakarya Zaferi sonrasında 1922 yılı sonuna kadarki yıllardır.

Sovyet Rusya 1920 yılı yaz aylarına kadar Anadolu'daki mücadeleden çok, Avrupa ülkelerinde komünistlerin önderliğindeki ayaklanma ve ayaklanma girişimlerine odaklanmıştı. Ancak bu süreçte, Avrupa'ya kaçmış olan Enver ve Talat Paşaların Sovyet Rusya yöneticileriyle kurduğu ilişkiler aracılığıyla gelişmeleri izledi. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın yanındaki kadroların büyük çoğunluğu eski İttihatçıydı ve Enver ve Talat Paşalarla ilişki içindeydi. Enver ve Talat Paşalar ile onların kontrolündeki kadrolar da, Sovyet Rusya'dan yardım alabilmek için Sovyet Rusya'nın taleplerinin büyük bölümünü kabul ediyordu. İttihatçılar, Sovyet Rusya açısından, İngiltere'nin sıkıştırılmasında bazı Müslüman ülkelerde ayaklanmaların örgütlenmesi açısından da önemliydi (İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadi). Ayrıca Anadolu'da Sovyet vatandaşlarının önderliğinde kurulan gizli komünist örgütlenme (Hafî Türkiye Komünist Fırkası) kadrolarıyla İttihatçıların ağırlıkta olduğu Yeşil Ordu Cemiyeti arasındaki yakın ilişki ve bunun Büyük Millet Meclisi'ndeki uzantıları da, Çerkes Ethem'in Yeşil Ordu'ya katılması sonrasında daha da büyük önem kazandı.

Türkiye birkaç nedenle Sovyet Rusya için (Avrupa'daki gelişmelere odaklanmış olduğu dönemde de) önemliydi. Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın Sovyet Rusya'nın kontrolünde olması, Turancılık ve İslamcılık cereyanlarının Sovyetler Birliği'ne zarar vermemesi temel amaçlardandı.

Sovyet Rusya, Avrupa'daki devrim girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması karşısında, Komünist Enternasyonal'in 1920 Temmuz-Ağustos aylarında toplanan İkinci Kongresi'nde sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde anti-emperyalist mücadelenin desteklenmesi kararını aldı. Bakü Doğu Halkları Kurultayı bu amaca yönelikti. 1920 yılının sonbaharı ve kışında Sovyet Rusya'nın Anadolu'da, savaşta henüz hiçbir başarı sağlayamamış olan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı oluşacak bir milis ayaklanmasına (Çerkes Ethem), Şerif Manatov ve Ziyetullan Nevşirvanov gibi Sovyet vatandaşları aracılığıyla büyük ilgi göstermesi bir arayışın sonucuydu.

Bu dönemde, Kızıl Ordu'nun Anadolu'ya girmesi olasılığı gündeme gelmiş olsa gerek. Sovyet Rusya elçilik heyetinin Anadolu'ya girişi konusunda Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in gösterdiği (aşağıda yer alan) tepki, böyle bir kaygının sonucudur.

Sovyet Rusya, 1921 yılı Mart ayına kadar Anadolu ile ilişkileri ağırlıklı olarak Enver ve Talat Paşalarla, onların Anadolu'daki örgütlenmeleriyle (örneğin, Karakol Cemiyeti), Anadolu'da gizli olarak kurulan Hafi Türkiye Komünist Fırkası ve ardından Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ile kurdu. Büyük Millet Meclisi adına Moskova'ya gönderilen ve Sovyet Rusya ile bir anlaşma imzalamaya çalışan ekip, özellikle Dışişleri Komiseri Çiçerin tarafından sürekli oyalandı. Ayrıca, gerek Çiçerin, gerek Radek, Anadolu'da bazı illerin Ermenilere verilmesini önerdi ve hatta bir anlaşmanın imzalanması için dayattı.

Çiçerin, Türkiye'nin Van ve Bitlis'i Ermenilere devretmesini ve bu bölgelerde Ermenilerin geriye dönmelerinin sağlanmasını talep etti. Ancak Türkiye delegasyonu, bu talebi reddetti. 16 Mart 1921 tarihinde Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan antlaşma, Çiçerin'in itirazına rağmen gerçekleşti.

Bu konu, Bekir Sami Bey'in Çiçerin'le 28 Ağustos 1920 günü yaptığı görüşme sonrasında Millet Meclisi'ne sunduğu raporda da şöyle ele alınmaktadır: "Çiçerin (...) Ermenistan'a Van ve Bitlis vilayetlerinden muhakkak bir arazi verilmesi gereğini ortaya attı. Esasen bize yapacakları yardımın bu esasa dayandığını, Halil ve Cemal Paşalarla müzakerelerde de bu esasların onlar tarafından kabul edildiğini söyledi." (Gürün, Kâmuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2010;37)

Mehmet Perinçek, Çiçerin'in bu taleplerinin Stalin tarafından Lenin'e aşağıdaki notla iletildiğini belirtmektedir: "Lenin Yoldaş, ben, yalnız dün öğrendim ki, Çiçerin, ne hikmetse Türklere aptalca ve provokatörce bir talep ileterek, Türk nüfusun çoğunlukta olduğu Türkiye vilayetleri Van, Muş ve Bitlis'i boşaltmalarını istemiştir. Bu emperyalist Ermeni talebi bizim talebimiz olamaz. Çiçerin'in milliyetçi ruhlu Ermeni telkinleri doğrutusunda Türklere nota göndermesini yasaklamak gerekir." (Perinçek, M., *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005;97)

Ancak bu talep, yalnızca Çiçerin'in kişisel tavrının yansıması değildi. Cemal Paşa'nın Moskova'dan Mustafa Kemal Paşa'ya 3 Haziran 1920 tarihli mektubunda Radek'in benzer bir talep gündeme getirdiği belirtiliyordu:

"En büyük nüfuzu havi olan Ruslardan Üçüncü Enternasyonal Reisi Kamarad Radek size şöyle bir tavsiyede bulunuyor:

“ Türkiye'nin garpteki mevkii manevisi Ermeni Mes'elesinden dolayı gayet naziktir. Bugün Rusya dahilinde teşekkül etmiş olan Ermenistan'a Türkiye arazisinden ufak bir fedakarlık yapacak olursanız bu fedakarlık sizin mevkii manevinizi son derecelerde takviye edecektir. Bu fedakarlık yalnız pek cüz'i bir zaman içinde olacağına hiç şüphe yoktur. Fakat herhalde zamanı hazır için sizin hakkınızda o kadar büyük bir faide temin edecektir ki, bunun derecesi her türlü tahminin fevkindedir. Binaenaleyh bu fedakarlığı ihtiyar ediniz. ” (Karabekir, Kâzım, İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı, Mentuş Kitapevi, İstanbul, 1967;13)

Ali Fuat Cebesoy, Sovyet Rusya'nın Büyük Millet Meclisi temsilcilerini oyalamasını şu şekilde yorumlamaktadır:

“Acaba Ruslar neden Anadolu ile doğrudan doğruya temas aramamışlar ve Ankara'nın ilk murahhas heyeti kendiliğinden Moskova'ya geldiği halde onlarla bir muahede akdini istememişlerdi? (...) İttihat ve Terakki erkânı (...) Osmanlı hükümetini idare ettikleri vakit Pan İslam ve Turanizm siyaseti göttüklerinden İslam aleminde ve Şark milletleri nezdinde şöretleri ve nüfuzları vardı. Sovyet Şura hükümeti, bunlardan iki bakımdan istifadeyi düşünmüştü. Biri, müteredit durumda olan İslam alemi ile Şark milletlerine Enver Paşa ve arkadaşları vasıtasıyla istiklal ve hürriyet vereceğini vadederek hem Orta Asya'da ve Hindistan'da İngiliz emperyalizmi ile mücadeleyi temin ve hem de Rusya ülkesinde kurulan Bolşevik rejimini takviye eylemekti. Diğeri ise, Enver Paşa ve arkadaşlarının Türk ordusunun takviyesi maksadiyle Anadolu'ya götürecekleri Azerbaycan piyadeleri ile Kafkas süvarilerinin arkasında Üçüncü Enternasyonale bağlı ve kendilerinin vücuda getirdikleri Türk komünist partisinin teşkilatını Anadolu'ya sokarak Ankara hükümeti ile Enver Paşa taraftarları arasında çıkması muhtemel ihtilaflardan faydalanmak, Anadolu'da da Kafkaslarda ve Ukrayna'da olduğu gibi bir Türk Şûralar hükümeti kurmaktı. Bu hükümet, tabiatıyla Moskova'nın nüfuzu altına girecekti. Bu suretle Anadolu'nun milli mukavemetini İngiliz emperyalizmine ve bütün Avrupalılara karşı kendi kozu gibi kullanacak ve gösterecekti.” (Cebesoy, Ali Fuat, Moskova Hatıraları, 21.11.1920-2.6.1922, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955;159)

Bolşevikler, bu arada, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslara esir düşmüş askerlerden, Türkiyeli komünistlerin önderliğinde ve Anadolu'ya geçmeyi amaçlayan askeri birlikler kurdular.

Sovyet Rusya, 1919-1920 yıllarında saldıran 14 emperyalist ülkenin ordularını püskürttüğü gibi, onların desteklediği karşıdevrimci Beyaz Orduları da yendi. Bolşeviklerin umudu Avrupa'da bir dizi devrim olmasıydı. Ancak Avrupa'daki girişimler başarısızlıkla sonuçlanınca ve hele Bolşeviklerin çok umut bağladığı Polonya seferi büyük bir yenilgiyle sonuçlanınca, Sovyet Rusya'nın Anadolu'daki mücadeleye bakışı değişmeye başladı.

1920 yılı Eylül ayının ilk haftasında Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'nda Enver Paşa'nın yuhalanması ve hazırladığı konuşmanın ancak başka bir kişi tarafından okunabilmesi, Enver Paşa'nın gücüne olan güveni bir ölçüde sarstı. Hele 1921 yılında Sovyet Rusya'da yaşanan ekonomik kriz ve açlık, Sovyet Rusya'nın İngiltere'nin sömürgelerindeki anti-emperyalist mücadeleden vazgeçme taahhüdünde bulunması ve Doğu Anadolu'da Kazım Karabekir Paşa komutasındaki ordunun Ermenileri büyük bir

yenilgiye uğratması sonunda, Sovyet Rusya ile Ankara Büyük Millet Meclisi arasında 16 Mart 1921 tarihindeki antlaşma imzalandı ve ilişkide ikinci döneme geçildi.

Birinci dönemde Sovyet Rusya'dan alınan yalnızca 13.387 tüfek ve 3693 sandık cephaneydi. Sakarya Savaşı sonrasında 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması sonrasında "Fransızlar, güneyde çarpışmış olan Fransız ordusuna ait 10.000 kadar tüfeği ve 1500 sandık cephaneyi Türklere bırakıyorlardı." (Okyar, Osman, *Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998;178)

Büyük Millet Meclisi'nin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Cebesoy bu süreci şöyle anlatmaktadır.

"Kısa bir müddet sonra Ermenistan'a karşı olan muvaffakiyetlerimiz ve Sovyetlerin Lehistan'daki mağlubiyetleri şartları değiştirdiğinden Sovyetlerle istediğimiz gibi bir muahede akdine ve yardım teminine muvaffak olmuşuk.

"Müzakereler sırasında Sovyetler henüz Lehistan'a mağlup olmamışlardı. İngilizlerin Lehistanı Fransızlar gibi sıkı tutmadıkları görülüyordu. Sovyet zimamdarları (yöneticileri, YK) İngilizlerin bu vaziyetinden istifade ederek İngilizlerle bir anlaşma ümidine düşmüşler ve bundan dolayı muahedenamenin imzasını bir müddet tehir için doğu hudutlarımız meselesinde müşkülât çıkarmak istemişlerdi." (Cebesoy,1955;87)

Ermeniler 24 Eylül 1920 günü Kazım Karabekir Paşa'nın komutasındaki Türk ordusuna saldırdı. 28 Eylül 1920 günü karşı harekât başlatıldı. 28 Ekim'de yeni bir taarruz gerçekleştirildi ve 6 Kasım 1920 günü Ermeniler, Türk taleplerini kabul ederek, ateşkes istedi. 24 Kasım günü başlayan barış görüşmeleri, 2 Aralık 1920 günü Gümrü antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı (Cebesoy,1955;92)

Birinci dönemin önemli bir gelişmesi de Çerkes Ethem'in ayaklanmasının milli güçler tarafından bastırılması, Ethem ayaklanmasının başlamasının ertesi günü Anadolu'ya giriş yapan Mustafa Suphi ve yoldaşlarının önce kontrol altına alınması ve ardından Trabzon'da katledilmesi idi. Bu dönemde, Sovyet Rusya'nın İngiltere ile imzaladığı antlaşma sonrasında Enver Paşa önderliğinde kurulan İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı aracılığıyla İngiliz sömürgelerinde ayaklanma girişimlerinden vazgeçildi. 15 Mart 1921 günü Talat Paşa'nın öldürülmesi sonrasında Talat Paşa'nın Anadolu'daki kadroları Mustafa Kemal Paşa'nın kadrolarına katıldı. Tüm bu değişimler, Sovyet Rusya'nın politikalarında ikinci döneme geçilmesine neden oldu. Sovyet Rusya, 16 Mart 1921 antlaşmasıyla başlayan ikinci dönemde Anadolu'ya ihtiyatlı bir biçimde altın desteği verdi; ancak Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki kadronun başarısız kalması durumunda, Enver Paşa'yı yedek güç olarak tutmaya devam etti.

Bu ilk dönemde 1920 yılının son günlerinde Ankara'da görevlendirilen Sovyet elçilik ekibi, Türkiye'nin büyük tepkisini çekti. Bu dönemde Çerkes Ethem kuvvetleriyle ve Anadolu'da Sovyet Rusya'ya bağlı olarak çalışan bazı komünistlerle bağlantılı sorunlar vardı.

Ali Fuat Cebesoy, bu konudaki kaygılarını şu şekilde dile getirmekteydi:

"Evvla dostluk muahedesinin akdi mümkün görülmüş iken, neden Ağustos sonunda müzakereler birdenbire inkıtaa uğramıştı? İnkıtaa sebep olan mesele muahede maddeleri iki taraf murahhasları arasında parafe edildiği sırada neden ortaya

çıkartılmıştı? Ortada henüz bir muahede yok iken neden Sovyet hükümeti, 1920 Ekim ayında Ankara'ya pek kalabalık bir sefaret heyeti göndermişti? Ve neden tarafımızdan da bir elçinin Moskova'ya tayin edilmesinde isticlal göstermişti?" (Cebesoy,1955;95-96)

"Ankara'ya gelen Rus sefaret heyetinin refakatinde otuz, kırk kişilik bir askeri müfrezeye bulunuyordu." (Cebesoy,1955;101)

Nitekim, ilk Sovyet Rusya elçilik heyeti 1920 yılı sonlarında Anadolu'ya girerken, Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği talimat, Kurtuluş Savaşı önderlerinin çok doğru tespitlerini ve uyarını içermektedir. 2 Eylül 1920 tarihli ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi İsmet imzalı talimatın bir bölümü aşağıda sunulmaktadır:

"Erkânı Harbiyei Umumiye

2/9/1336

No.31

Şark Cephesi Kumandanlığına

"(1) Gelen Rus Hey'eti bir sefaret (elçilik, YK) hey'eti değil memleketimizde teşkilât ve inkılâbat (devrim, YK) ile memleketin idaresini deruhde etmeye (üstlenmeye, YK) memur (görevli, YK) bir hey'et manzarası göstermektedir. Beyazıt'a telgraf memur ve makinesi vazetmesi (yerleştirmesi, YK) anlaşılabilir ve kabul edilmez. Bir memleket vesaiti muhabere (haberleşme araçları, YK) ile idare olunur. İdare iştirakini iğmaz (göz yumma, YK) ve müsamaha ile karşılamak istiklâl ve hürriyetimizden kendi ihtiyarımızla (seçimimizle, YK) feragat (vazgeçmeye, YK) başlamakta. İngilizler ve Almanlar dahi memleketimize ayak atar atmaz müstakilâne (bağımsızca, YK) hareket için vesaiti muhabereye (haberleşme araçlarına, YK) vaziyet etmeye (el koymaya, YK) ehemmiyet vermişlerdir. Şark cephesi Rus Hey'etinin bu gibi mütecavizane (saldırgan, YK) hareketlerinden derhal malûmat verecek ve vaz eylemiş (konulmuş, YK) olan telgraf memur ve makinelerini men edecek (engelleyecek, YK), neticesini bildirecektir.

"(2) He'yeti Vekilenin 2/Eylül tarihli mütalâa ve kararından da müsteb'an (açık, YK) olduğu veçhile, komünist inkılabı yapmak suretile memleketi bilâ kaydüşart (kayıtsız ve şartsız olarak, YK) Sovyet âmaline (isteklerine, YK) tâbi (bağımlı, YK) satılık bir esir haline getirmek için faaliyet vardır. Hükûmet tavassutile (aracılığıyla, YK) olmayan faaliyeti inkılâbiyenin (devrimci faaliyetin, YK) katiyen (kesin olarak, YK) men olunması (yasaklanması, YK) mukarrer (kararlaştırılmış, YK) ve bilcümle (tüm, YK) kumandanlardan matlûptur (istenmektedir, YK). Bu tahrikâtın hedefi bilhassa Şark ordusu olacağına şüphe yoktur. Bütün şark ordusu kumandanlarının ehemmiyetle nazarı dikkat ve basiretleri celb olunmalı. Bizim necatımız (kurtuluşumuz, YK) Sovyet Rusya ile sair şeraiti müteakabile (karşılıklılık koşulları, YK) ile ittifakada (ittifakta, YK) bulunduğu, yoksa komünist inkılâbı perdesi altında Sovyet esaretinin eşna (kötü, YK) felâket olduğu ve bunun için ordu içine tahrikât ve ifsadat (kargaşa, YK) girmesine herçebadadat (ne olursa olsun, YK) behemehal (mutlaka, YK) mâni olmak lüzumu iyice anlatılmalıdır." (Kazım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.870-871)

Sovyet Rusya'nın Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki kadroya yaklaşımı, yukarıda özetlenen gelişmelere bağlı olarak 16 Mart 1921 Antlaşması sonrasında değişti. Bu dönemde Anadolu'ya bir miktar altın gönderildi; ancak silah ve cephaneye gönderilmesi,

Sakarya Zaferi'ne kadar ertelendi. Sovyet Rusya, özellikle Kütahya ve Eskişehir savaşlarında Türk ordusunun geriye çekilmesi (10-24 Temmuz 1921) sonrasında Enver Paşa kartını oynamayı planladı. Ancak Sakarya Savaşı (22 Ağustos-13 Eylül 1921) zaferinden sonra Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki mücadele kabullenildi ve askeri yardımın büyük bölümünün verilmesiyle, Büyük Taarruz için gerekli olan desteği sağladı. "Üçüncü ve son dönemde, para yardımı, 1921'in son taksidi olan 3,5 milyon ruble olmuştu. Silah yardımı ise büyük ölçüde artarak, 34.425 tüfek, 324 ağır makineli tüfek, 41.000 sandık tüfek mermisi, 66 top ve 141.000 adet top mermisini bulmuştur." (Okyar,1998;186)

İkinci dönemde taraflar birbirinin güçlerini sınamaya başladılar. Sakarya Zaferi sonrasında Sovyet Rusya'nın Enver Paşa'ya ilişkin tavrı değişti. Enver Paşa ikinci dönemde Anadolu'ya geçmek için Sovyet Rusya'dan askeri birlikler talep etti. Ancak, Enver Paşa'nın hem İngiliz emperyalizmine karşı sömürgelerde bir mücadele örgütleyebilme konusundaki yetersizliği, hem İslamcı çizgiyi öne çıkarması, Enver Paşa'nın asker taleplerinin Sovyet Rusya tarafından reddedilmesine neden oldu.

Ali Fuat Cebesoy da, Sovyet Rusya'nın tavrındaki değişiklikleri şöyle değerlendirmektedir:

"Yunan taarruzundan sonra, Sovyetlerin gizli teşebbüsleri

"Türk-Rus münasebetlerinin 1921 yılı Temmuz ayından itibaren geçirmiş olduğu safhaları anlatmağa çalışacağım. (...)

"Şarkta ise Sovyet Rusya hükümeti, Yunan muvaffakiyeti üzerine Ankara'nın dağılıp dağılmayacağına çok şüphelenmiş ve dağıldığı takdirde Anadolu milli idaresinin Enver Paşa ve arkadaşlarıyla yeniden kurulabilmesi için hemen Enver Paşa ile anlaşarak onu süratle Batum'a göndermişti. Arkadan mühimce Müslüman kuvvetleriyle Enver Paşa'yı takviye edeceği vaadinde bulunmuştu. (...)

"Rusya Hariciye Komiserliği, bu tertipleri alır ve tatbik ederken, teşebbüslerini bizden, yani Moskova'daki Türkiye Büyük Elçiliğinden saklamıştı. Halbuki Büyük Elçilik bu teşebbüsleri bir iki gün sonra öğrenmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine tafsilatıyla bildirmişti.

"Rus hariciyesinin bu hareket tarzı dostluğumuza ve aramızdaki samimiyete muhalif ve hem de dört, beş ay evvel imzaladığımız Moskova muahedesinin bu hususlara dair maddesi hükümlerine külliyen mugayirdi. Sovyet hariciyesinin ahidşinenane hareketleri bu kadarla kalmış değildi. Kürt kabileleri arasında tahrikâta başlamış, Kürt sergerdelerine nakdî muavenette bulunmuştu. Bu sıralarda Yunanistanla bir ticaret muahedesini akdetmek istemiş olması da dostluğundaki sebat derecesini gösteriyordu. Pontus hükümeti, namıyla Karadeniz sahillerinde bir Rum hükümeti kurmağa çalışanlara Gürcüler vasıtasıyla yardım ettiği tesbit olunmuştu. Garpta neticesi henüz malûm olmayan muharebeler devam ederken Gürcistanı da aleyhimize harekete geçirmek istedikleri anlaşılmıştı. Sıkışık bir zamanımızda dost ve komşu bir devletin haberimiz olmadan aleyhimize gizlice bu nevi hareketlere teşebbüsü, emperyalizm cephesine karşı açtığımız faal bir harpte bizi çok şaşırtmıştı." (Cebesoy,1955, s.244-245)

Bu sorunların büyük ölçüde çözüme kavuşturulması ancak milli ordunun 22 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihlerinde gerçekleşen Sakarya Savaşı'ndan zaferle çıkması sonrasında, Kırım ve Ukrayna Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı ve Sovnarkom Başkan Yardımcısı Mihail Vasilyeviç Frunze'nin Ankara'ya gelmesi ve Mustafa Kemal Paşa ile 25 Aralık 1921 ve 4

Ocak 1922 günleri ayrıntılı iki görüşme yapmasıyla büyük ölçüde giderildi. Bu görüşmeler Türkiye'deki Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilov tarafından tutanak altına alındı. (Tutanak metinleri ve açıklamalar için bkz. Yavuz Aslan, "Moskova Antlaşması'ndan Sonra Türk-Sovyet İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar ve Mustafa Kemal Paşa – M.Frunze Görüşmeleri," Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Dergisi*, Yıl 2002, Cilt 3, Sayı 2) Bu tavır değişikliğinin İstanbul ve Anadolu'daki komünistlere yansımaları da epeyce zaman aldı. Bu süre zarfında da Büyük Taarruz başladı ve Kurtuluş Savaşımız, zaferle sona erdi.

Görüldüğü gibi, Sovyet Rusya'nın Anadolu'daki mücadeleye yaklaşımında belirleyici olan kendi ülkelerinin çıkarlarıdır. Devletler arasında dostluk yoktur; çıkarlara ve çıkar hesaplarına dayalı ittifaklar veya karşıtlıklar söz konusudur. Sovyet Rusya'nın, Anadolu'daki mücadeleyi kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirme ve kullanabilme girişimlerinde son nokta Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlanması oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Kurtuluş Savaşı gücünü Sakarya zaferiyle kanıtlayınca, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında eşitlik ve karşılıklı saygı temelinde bir işbirliği geliştirilebildi.

Bütün bu gelişmeleri bilmeden veya dikkate almadan Sovyet Rusya'ya şükranlarını sunmak ve övgüler düzmek ise takdir edilecek bir tavır değildir.